मोहदंश कथासङ्ग्रहको कृतिपरक अध्ययन

त्रिभुवन विश्वविद्यालय मानविकी तथा सामाजिकशास्त्र
सङ्काय नेपाली केन्द्रीय विभाग अन्तर्गत स्नातकोत्तर
तह दोस्रो वर्षको दसौँ पत्रको प्रयोजनका
निम्ति प्रस्तुत

शोधपत्र

शोधकर्ता

रोजी सापकोटा

नेपाली केन्द्रीय विभाग

त्रिभुवन विश्वविद्यालय

कीर्तिपुर, काठमाडौँ

२०७०

शोध [illegible]फारिस

त्रिभुवन विश्वविद्यालय मार्ना [illegible] ाजिकशास्त्र सङ्काय अन्तर्गत नेपाली एम. ए. दोस्रो वर्षको दसौं पत्रको प्रयोजनका लागि छात्रा रोजी सापकोटाले **मोहदंश कथासङ्ग्रहको कृतिपरक अध्ययन** शीर्षकको प्रस्तुत शोधपत्र मेरो निर्देशनमा तयार पार्नु भएको हो । यसको आवश्यक मूल्याङ्कनका लागि त्रिभुवन विश्वविद्यालय, नेपाली केन्द्रीय विभाग समक्ष पेश गर्न सिफारिस गर्दछु ।

मिति २०७०/०६/१४

....

डा. कृष्णप्रसाद घिमिरे

शोध निर्देशक

नेपाली केन्द्रीय विभाग

त्रि. वि., कीर्तिपुर

काठमाडौं

त्रिभुवन विश्वविद्यालय

नेपाली कन्द्रीय विभाग

कीर्तिपुर, काठमाडौं

स्वीकृति पत्र

त्रिभुवन विश्वविद्यालय मानविकी तथा सामाजिकशास्त्र सङ्काय अन्तर्गत नेपाली केन्द्रीय विभागकी छात्रा रोजी सापकोटाले स्नातकोत्तर तह दोस्रो वर्ष दसौँ पत्रको प्रयोजनको लागि डा. कृष्णप्रसाद घिमिरेको निर्देशनमा रही **मोहदंश कथासङ्ग्रहको कृतिपरक अध्ययन** शीर्षक शोधपत्र सोही प्रयोजनका लागि स्वीकृत गरिएको छ ।

शोधमूल्याङ्कन समिति

हस्ताक्षर

१ प्रा. डा. देवीप्रसाद गौतम ....

(विभागीय प्रमुख)

२. डा. कृष्णप्रसाद घिमिरे ....

(शोध निर्देशक)

३. श्री अमर गिरी ....
(बाह्य परीक्षक)

मिति : २०७०/०६/१७

कृतज्ञताज्ञापन

प्रस्तुत शोधपत्र मैले स्नातकोत्तर तहको दशौं पत्रको प्रयोजनार्थ आदरणीय गुरु **डा. कृष्णप्रसाद घिमिरे** ज्यूको कुशल निर्देशनमा तयार पारेकी हुँ । यस शोधपत्र तयार गर्ने क्रममा आइपरेका विभिन्न बाधा अड्चनहरुसँग जुध्ने प्रेरणा दिँदै सही पथप्रदर्शन गराएर अघि बढ्न प्रेरित गरी आ□ना कपितय व्यवहारिक कार्यहरुलाई पन्छाएर कुशल र समुचित दिग्दर्शन गराउनु भएकोमा उहाप्रति म हार्दिक कृतज्ञता व्यक्त गर्दछु ।

यस शोधपत्र लेखनका क्रममा तथा सदैव अभिभावकीय भूमिका निर्वाह गरी हरतरहले सहयोग पुऱ्याउनु हुने गुरु डा. लक्ष्मणप्रसाद गौतमको मार्गनिर्देशन मेरालागि प्रेरणा बनेको छ । यस शोधपत्र तयार गर्ने कार्यमा विविध किसिमले सहयोग पुऱ्याउनुहुने गुरुवर्ग तथा प्रस्तुत विषयमा शोधकार्य गर्न अवसर जुटाउने नेपाली केन्द्रीय विभागप्रति पनि हार्दिक कृतज्ञता व्यक्त गर्दछु । शोधपत्र तयार गर्ने क्रममा आवश्यक सामग्री उपलब्ध गराई जीवनका विविध पक्षको जानकारी तथा विभिन्न पत्रपत्रिकामा प्रकाशित लेखरचना प्रदान गरी सहयोग गर्नुहुने कथाकार श्री भागीरथी श्रेष्ठ प्रति कृतज्ञ छु ।

प्रस्तुत शोधपत्र तयार पार्दा आवश्यक सामग्री उपलब्ध गराइदिने त्रि. वि. केन्द्रीय पुस्तकालय, कीर्तिपुरप्रति आभारी छु । त्यसैगरी यस शोधकार्य गर्ने क्रममा हरतरहले सहयोग र प्रेरणा प्रदान गर्नुहुने आदरणीय आमाबुबा सीता सापकोटा र रामप्रसाद सापकोटा, दाजु राजन सापकोटा तथा जीवनसाथी विनोद पौडेल साथै प्रत्यक्ष तथा अप्रत्यक्ष रुपमा सहयोग पुऱ्याउनुहुने सबैजना प्रति हार्दिक कृतज्ञता व्यक्त गर्दछु । यस शोधपत्रलाई टङ्कन गर्ने कार्यमा सहयोग गर्ने जुपिटर कम्प्युटरका श्री सुमन अधिकारीप्रति हार्दिक आभार प्रकट गर्दछु ।

अन्त्यमा यस शोधपत्रको समुचित मूल्याङ्कनका लागि त्रि. वि., नेपाली केन्द्रीय विभाग, कीर्तिपुर समक्ष पेश गर्दछु ।

………………
रोजी सापकोटा
नेपाली केन्द्रीय विभाग
त्रिभुवन विश्वविद्यालय
कीर्तिपुर

शैक्षिक सत्र : २०६७-०६९

क्रमाङ्क : १८२

मिति : २०७०/०६/१४

विषय सूची

	पृष्ठ संख्या
परिच्छेद एक : शोध परिचय	**१–४**
१.१ शोधशीर्षक	१
१.२ शोधप्रयोजन	१
१.३ शोध समस्या	१
१.४ शोधको उद्देश्य	१
१.५ पूर्वकार्यको समीक्षा	२
१.६ अध्ययनको औचित्य र महत्व	४
१.७ शोपत्रको सीमाङ्कन	४
१.८ सामग्री सङ्कलन र शोधविधि	४
१.९ शोधपत्रको रूपरेखा	४
परिच्छेद दुई : भागीरथी श्रेष्ठको जीवनी र कथायात्रा	**५–**
२.१ भागीरथी श्रेष्ठको जीवनी	५
२.१.१ जन्म र बाल्यावस्था	५
२.१.२ शिक्षादीक्षा	५
२.१.३ पारिवारिक जीवन	७
२.१.४ साहित्यमा प्रेरणा र प्रभाव	७
२.१.५ सम्मान र पुरस्कार	९
२.१.६ व्यक्तित्व	१०
२.२ भागीरथी श्रेष्ठको कथायात्रा	१४
२.२.१ प्रथम चरण (वि. सं. २०२३-२०३९)	१४
२.२.२ द्वितीय चरण (वि. सं. २०४०-२०६९ सम्म)	१६
२.३ आधुनिक नेपाली कथाको पृष्ठभूमि	१८
२.४ आधुनिक नेपाली कथापरम्परा र भागीरथी श्रेष्ठ	२७
२.५ निष्कर्ष	२९
परिच्छेद तीन : कथाको सैद्धान्तिक परिचय	**३१–४६**
३.१ कथाको व्युत्पत्ति	३१
३.२ कथाको परिभाषा	३२

३.२.१ कथासम्बन्धी पूर्वीय आचार्यहरूको परिभाषा ३१
३.२.१.१ कथासम्बन्धी संस्कृत आचार्यहरूको परिभाषा ३२
३.२.१.२ कथासम्बन्धी हिन्दी आचार्यहरूको परिभाषा ३३
३.२.१.३ काथासम्बन्धी नेपाली आचार्यहरूको परिभाषा ३४
२.२.२ कथासम्बन्धी पाश्चात्य विद्वानहरूको परिभाषा ३६
३.३ कथाका संरचक घटकहरू ३७
३.३.१ संरचना ३७
३.३.१.१ कथानक ३८
३.३.१.२ पात्र ४०
३.३.१.३ सारवस्तु ४१
३.३.१.४ दृष्टिविन्दु ४२
३.३.२ रूपविन्यास ४४
३.३.२.१ भाषाशैली ४५
३.३.२.२ विम्ब र प्रतीक ४५
३.३.२.३ शीर्षक ४६
३.४ निष्कर्ष ४६
परिच्छेद चार : मोहदंश कथासङ्ग्रहको कृतिपरक अध्ययन ४७–१००
४.१ ‘जलनका विम्बहरू’ कथाको विश्लेषण ४७
४.१.१ कथानक ४७
४.१.२ पात्र ४८
४.१.३ सारवस्तु ५०
४.१.४ दृष्टिविन्दु ५१
४.१.५ रूपविन्यास ५१
४.२ ‘संस्कार’ कथाको विश्लेषण ५१
४.२.१ कथानक ५१
४.२.२ पात्र ५३
४.२.३ सारवस्तु ५४
४.२.४ दृष्टिविन्दु ५५
४.२.५ रूपविन्यास ५५

४.३ 'दीपा' कथाको विश्लेषण ५६
४.३.१ कथानक ५६
४.३.१ पात्र ५७
४.३.३ सारवस्तु ५९
४.३.४ दृष्टिविन्दु ५९
४.३.५ रूपविन्यास ६०
४.४ 'अतिक्रमण' कथाको विश्लेषण ६०
४.४.१ कथानक ६०
४.४.२ पात्र ६१
४.४.३ सारवस्तु ६२
४.४.४ दृष्टिविन्दु ६३
४.४.५ रूपविन्यास ६३
४.५ 'दिलू बज्यै' कथाको विश्लेषण ६४
४.५.१ कथानक ६४
४.५.२ पात्र ६५
४.५.३ सारवस्तु ६६
४. ५.४ दृष्टिविन्दु ६७
४.५.५ रूपविन्यास ६७
४.६ 'चिता' कथाको विश्लेषण ६८
४.६.१ कथानक ६८
४.६.२ पात्र ६९
४.६.३ सारवस्तु ७०
४.६.४ दृष्टिविन्दु ७०
४.६.५ रूपविन्यास ७१
४.७ 'शकुन्तला' कथाको विश्लेषण ७१
४.७.१ कथानक ७१
४.७.२ पात्र ७२
४.७.३ सारवस्तु ७४
४.७.४ दृष्टिविन्दु ७४

४.७.५ रूपविन्यास ७५
४.८ 'शिक्षक' कथाको विश्लेषण ७५
४.८.१ कथानक ७५
४.८.२ पात्र ७६
४.८.३ सारवस्तु ७७
४.८.४ दृष्टिविन्दु ७८
४.८.५ रूपविन्यास ७८
४.९ 'सजाय' कथाको विश्लेषण ७९
४.९.१ कथानक ७९
४.९.२ पात्र ८०
४.९.३ सारवस्तु ८१
४.९.४ दृष्टिविन्दु ८२
४.९.५ रूपविन्यास ८२
४.१० 'निरर्थक' कथाको विश्लेषण ८३
४.१०.१ कथानक ८३
४.१०.२ पात्र ८४
४.१०.३ सारवस्तु ८५
४.१०.४ दृष्टिविन्दु ८५
४.१०.५ रूपविन्यास ८५
४.११ 'लाञ्छना' कथाको विश्लेषण ८६
४.११.१ कथानक ८६
४.११.२ पात्र ८६
४.११.३ सारवस्तु ८८
४.११.४ दृष्टिविन्दु ८९
४.११.५ रूपविन्यास ८९
४.१२ 'द्वन्द्व/अन्तर्द्वन्द्व' कथाको विश्लेषण ९०
४.१२.१ कथानक ९०
४.१२.२ पात्र ९२
४.१२.३ सारवस्तु ९३

४.१२.४ दृष्टिविन्दु ९४
४.१२.५ रूपविन्यास ९४
४.१३ 'मोहदंश' कथाको विश्लेषण ९५
४.१३.१ कथानक ९५
४.१३.२ पात्र ९६
४.१३.२ सारवस्तु ९८
४.१३.४ दृष्टिविन्दु ९८
४.१३.५ रूपविन्यास ९९
४.१४ निष्कर्ष ९९
परिच्छेद पाँच : मोहदंश कथासङ्ग्रहको प्रवृत्तिगत अध्ययन १०१–११७
५.१ सामाजिक यर्थाथवादको प्रयोग १०१
५.२ मनोविश्लेषणको प्रयोग १०५
५.३ अस्तित्ववाद-विसङ्गतिवादको चिन्तन ११०
५.४ नारीवादी प्रवृत्ति ११२
५.५ आलोचनात्मक यथार्थवादको अभिव्यक्ति ११४
५.६ निष्कर्ष ११६
परिच्छेद छ : उपसंहार ११८–१२५
६.१ सारांश ११८
६.२ निष्कर्ष १२२
अध्ययनका लागि सम्भावित शोधशीर्षकहरू १२५
परिशिष्ट १२६–१२९
सन्दर्भ सामग्री सूची १३०–१३१

सङ्क्षेपीकृत शब्दसूची

सङ्क्षिप्त रुप	पूर्ण रुप
आइ. ए	इन्टरमिडियट
गा. वि. स.	गाउँ विकास समिति
चौ. सं.	चौथो संस्करण
छै. सं.	छैटौं संस्करण
डा.	डाक्टर
ते. सं.	तेस्रो संस्करण
दो. सं.	दोस्रो संस्करण
ने. प्र. प्र.	नेपाल प्रज्ञा प्रतिष्ठान
ने. रा. प्र. प्र.	नेपाल राजकीय प्रज्ञा प्रतिष्ठान
पाँ. सं.	पाँचौं संस्करण
पृ.	पृष्ठ
पू.	पूर्णाङ्क
प्रा. लि.	प्राइभेट लिमिटेड
मा. वि.	माध्यमिक विद्यालय
वि. सं.	विक्रम संवत्
सम्पा.	सम्पादक
त्रि. वि.	त्रिभुवन विश्वविद्यालय